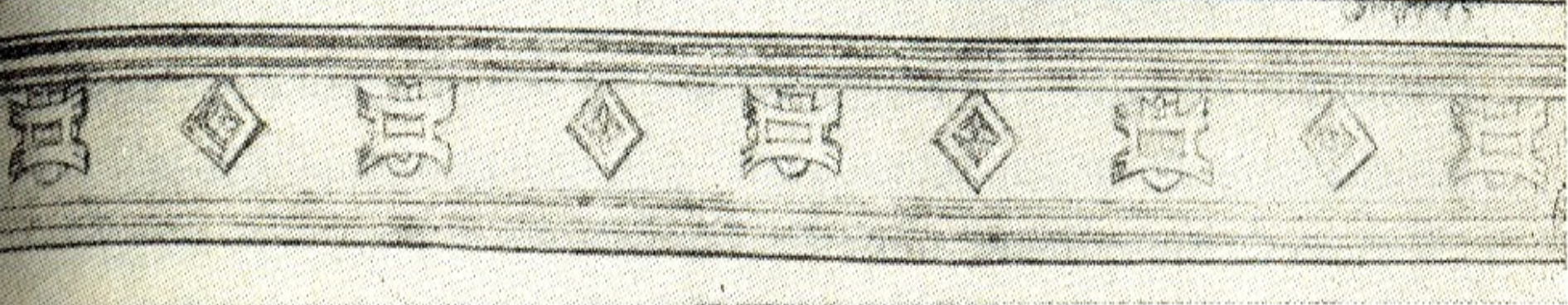
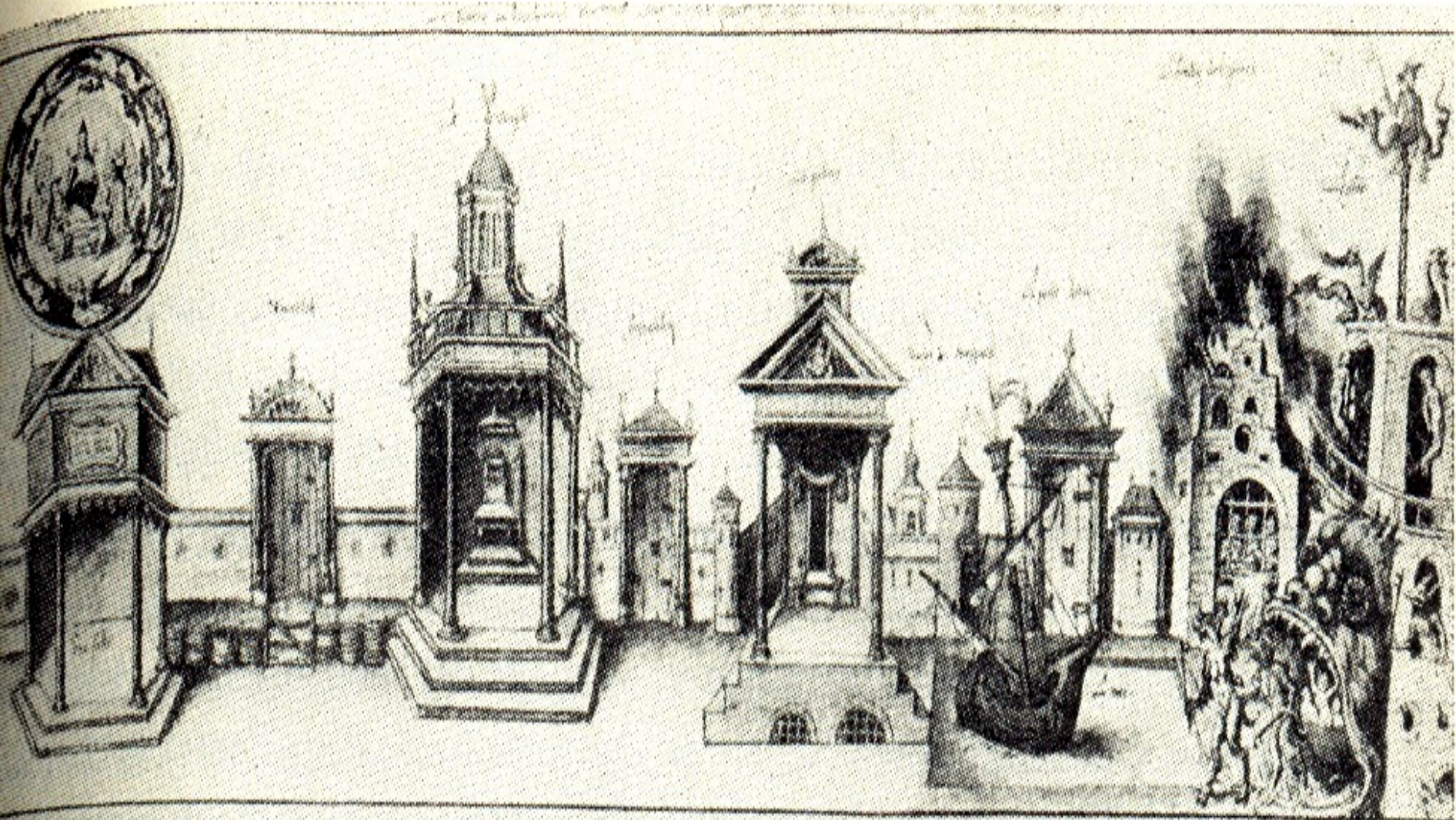

Divadlo evropského středověku

Středověk

- Le moyen age, medieval age, mittelalter
- Označujeme tak období mezi antikou a „modernou“
- (313) 476 – 1453 (1492)
- „Dlouhý středověk“ (Le Goff) – dominance latiny a křesťanství

Členění středověku

- raný (5. – 9. století) – profilace středověku, doba „hledá svůj styl“
- vrcholný (10. – 13. století) – doba románská a počátek doby gotické
- pozdní (14. – 15. století) – doba gotická
- V různých zemích končí středověk v různou dobu

Středověká teatralita

- Zánik divadelních budov a divadla jako instituce vede k „zdivadelnění“ života
- Průvody, slavnosti, hry
- Člověk mnohem více svázán s rytmem roku – přírodního i liturgického
- Kostel středobodem života

Nebudeme dělit středověké
divadlo striktně ani na
náboženské a světské, natož na
veselé a smutné.

Rozvrh výuky

- 1. Vznik divadla z liturgie, tropus náboženské drama v kostele a mimo kostel
- 2. Autoři náboženského středověkého dramatu a jejich texty
- 3. Světské divadlo ve středověku, slavnosti, produkční proměna

Klasicistní přísné oddělování
vážného a nevážného
středověký člověk vůbec nezná.
Svátky bláznů!

2 zdroje středověkého divadla

liturgie

- dominantně zpívaná – gregoriánský chorál
- ve zpěvu dialogická – cantor a sbor

mimus

- Divadlo pohybové, neliterární, veselé, divadlo malých skupin, divadlo typů, divadlo pouliční a divadlo...pronásledované

Divadlo ve středověku můžeme potkat....

- Na hradech
- Na lidových slavnostech
- V kostelech
- V klášterech
- Na univerzitách
- Všude kde pulsuje společenský život, kde se holduje zpěvu, tanci a hrám od šachu po vrhcáby

Liturgie a její divadelnost

První vstup divadelnosti do liturgie
– antifonální písně

Teatralita svátků

- ▣ Teatralita liturgie – Květná neděle
- ▣ náznaky kostýmů, reprezentace, symbolika
- ▣ spojení mimetické a liturgické funkce
- ▣ Liturgie – performance (zpřítomnění nepřítomného)
- ▣ Od 5. – 6. století univerzální podoba katolického ritu
- ▣ Divadelní rysy liturgie jsou paradoxní – křesťané divadlo spíše pronásledují

- Středověk je kultura slova a obrazu, nikoliv textu (gramotnost nevelká)
- V orálních kulturách větší (performativní) síla slova
- Z toho plyne důraz na symboliku akcí a předmětů

První kvazidramatický text

- The Book of Cerne (818 – 830) a text Descendus ad Inferos
- Zvláštností je, že nevychází z Bible
- Litanické, ale postavy se obrací k imaginárnímu partnerovi
- Přítomnost scénických poznámek

Vznik divadla z tropu

- krátká scéna, nebo dialog, doplněk stabilizovaného mešního textu, úzce spjatý s hudební *stránkou* mše.
- Nekonečně protahovaná poslední slabika Aleluja si žádá podložení novým textem, aby se hudba lépe pamatovala.

Nejstarší zachovaný tropus

- Interrogatio (otázka)
 - *Quem queritis in sepulchro, o Christicole?*
 - Koho hledáte v hrobě, křesťanky?
- Responsio (odpověď)
 - *- Iesum nazarenum crucifixum, o caelicole.*
 - Ježíše Nazaretského ukřižovaného, ó nebešťané.
 - *- Non est hic, surrexit sicut predixerat; ite, nuntiate quia surrexit de sepulchro.*
 - Není tady, vstal z mrtvých, jak byl řekl. Jděte, zvěstujte, že vstal z hrobu.

Tento tropus...

- ❑ Pochází ze sanktgallenského kláštera
- ❑ Jeho autory jsou zřejmě mniši Tutilo nebo Notker Balbulus
- ❑ Jsou zde jasně odlišeny mluvící postavy, jasný situační kontext i dramatický moment (hledání a nenalézání).
- ❑ Nejsou zde postavy, jen dvě zpívající skupiny mnichů
- ❑ Nezapomeňme, že tropus je především píseň!

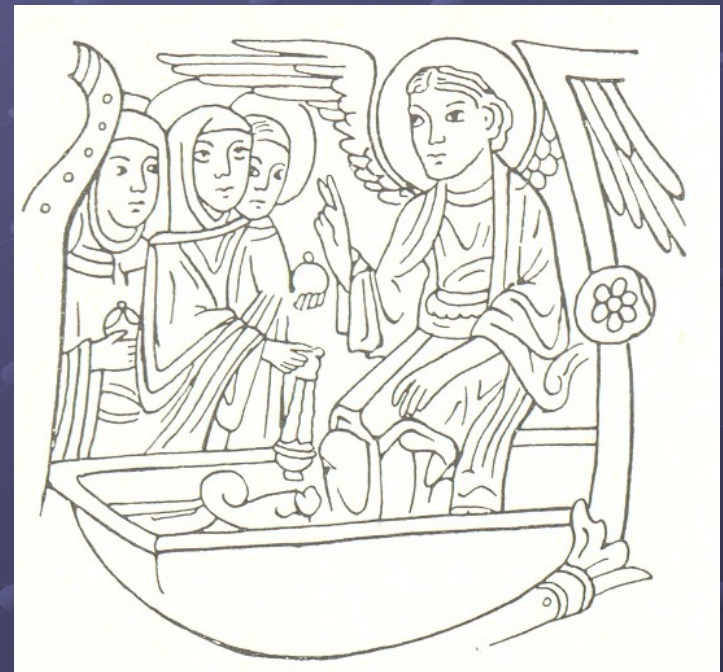
Klášter

- 529 (uzákonění křesťanství Justiniánem)
- Klášter je do vzniku prvních univerzit klíčovým centrem středověké vzdělanosti
- Znalost antického divadla a dramatu – Hrotsvita
- Předvádění některých textů nebo aspoň veřejné čtení, rozhodně znalost světského divadla
- V klášteře kromě mše – tzv. hodinky – „čas na divadlo“

Tropus má stálou tendenci k rozvíjení a košatění. Z počátečního tropu *Quem queritis?* tak vzniká celá *Visitatio sepulchri* (Příhrobní scéna

Visitatio sepulchri – 3 stupně

- 1. setkání Marií s anděly
- 2. zjevení se zmrtevýchvstalého Krista Marii
- 3. zvěstování Marie učedníkům

Podle tzv. Svatojiřského oficia – v breviáři ženského benediktinského kláštera sv. Jiří na Hradčanech

Tento výstup bývá dále rozvíjen – výstup s Pilátem a s vojáky, scéna s Mastičkářem, zjevení Krista učedníkům atd.

Tendence ke košatění je pro tropus charakteristická obecně.

- Plyne to z toho, že středověké drama nemá obecně přísně kauzální, graduující stavbu. Pracuje spíše na principu epizod a paralelismu.
- Středověký text je svého druhu **cento** (tj. text vytvořený z jiných, již hotových textů)
- Viz některé texty, ve kterých jsou jen scénické poznámky a začátky známých zpěvů

■ Na jedné straně je středověké drama
ted montáží již existujících biblických
textů, hymnů, antifon atd.

■ Na druhé straně má v způsobu této
montáže poměrně značnou svobodu

■ Podstatná věc – středověk nezná
pojem autorství a copyrightu v našem
smyslu!!!!

Liturgická hra má postupně tyto tendence

■ A) k narůstání

■ B) k většímu předvádění, k spektakulárnosti. Náznakové kostýmy jsou nahrazeny efektními, předem dané texty jsou doplněny bohatým poznámkovým aparátem. Pantomimické a taneční prvky, přítomnost živých hudebníků

Regularis Concordia biskupa Ethelwolda z Winchestru (965 – 975) a diskuse o ní.

- *Praesentatio beatae Mariae Virginis in templo* – nejkomplexnější středověká režijní kniha. Phillippe de Mezieres, 1372.
- 22 herců, trvá celý den. Vyžaduje dvě jeviště přímo v chrámu.
- Podrobně popsané kostýmy, barevná symbolika. Hudebníci oděni jako andělé.
- Není zde dialog! Jen zpěvy a pantomima
- Na závěr procesí opouští kostel a kráčí do města.
- Používá liturgických prvků, ale podřizuje je *předvádění*.

- C) K profesionalizaci a tedy k vstupu laiků. (Středověk zná dva typy profesionálů – jokulátory a scholáry). Tito posilují dvě přirozené tendence – realismus a humor
- D) od latiny k národnímu jazyku. Posun od obřadu k divadlu – posun k větší srozumitelnosti. Makarónské texty jako mezifáze?
- E) Celkově tedy směřuje liturgické drama k odchodu z kostela, k odevzdání do rukou laiků, což se kolem roku 1200 skutečně stane.

Členění liturgických her

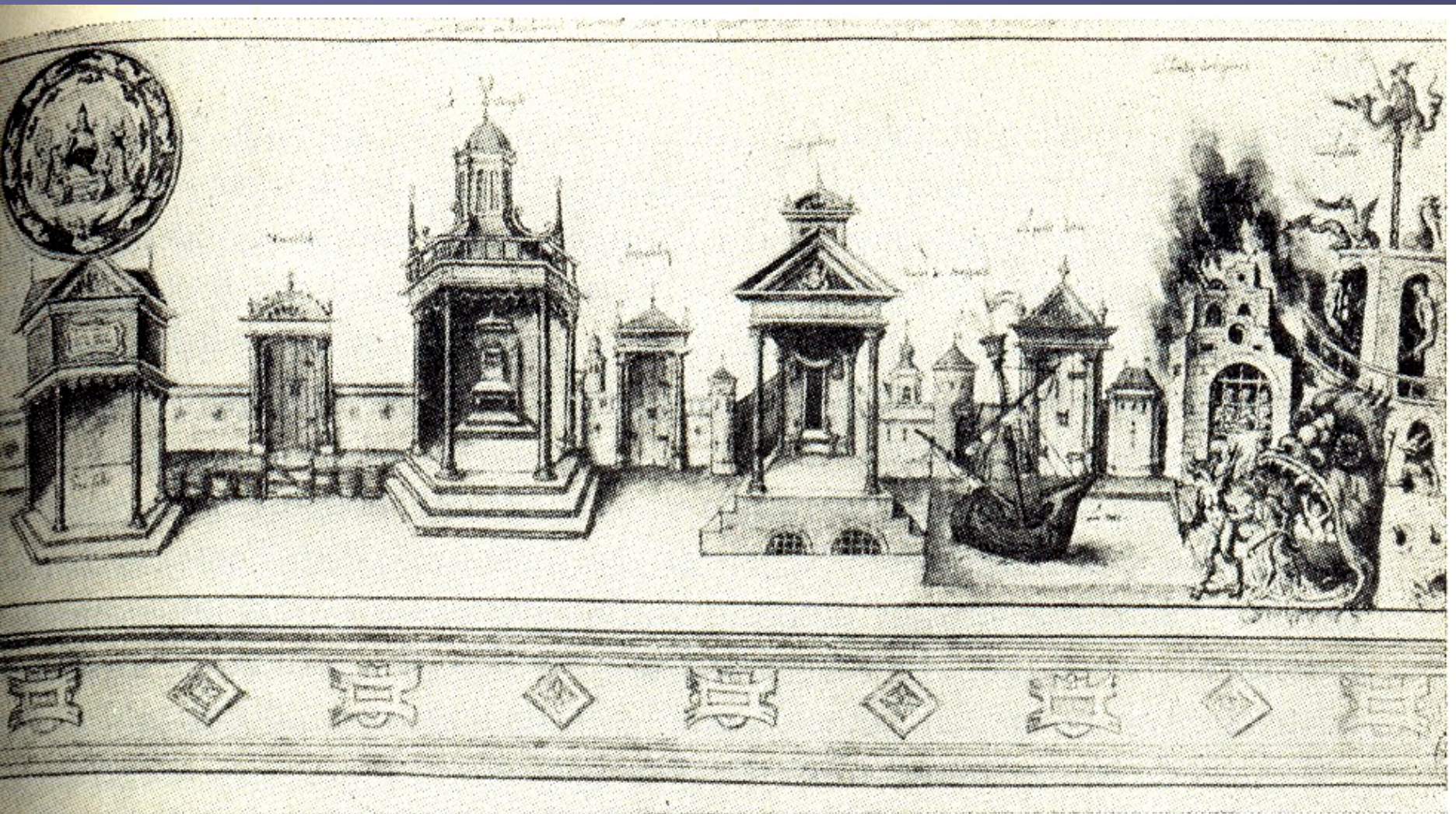
- 1. velikonoční hry
- 2. vánoční hry
- 3. adventní hry
- 4. hry na náměty ze Starého zákona
- 5. hry o světcích

Kde se hraje?

- V kostele, zprvu náznakově, posléze spektakulárněji
- Scéna důsledně symbolická, herectví též
- Simultánnost jako trvalý princip – mansiony
- Paradoxně se – hlavně už mimo kostel – nešetří na veristických efektech a kostýmech
- Hra o Adamovi – mimo kostel, ale vztahuje se k němu

Kdy se hraje?

- Zprvu o daných svátcích (vánoční hry o vánocích, hry o světcích v jejich svátek atd.) Posléze stále více při vhodných příležitostech – cechovní oslavy, jarmarky atd.

Latinsky psané náboženské, leč neliturgické drama

Hrotsvita z Gandersheimu (935 – 973)

- Jeptiška z gandersheimského kláštera (kulturně „elitní“ klášter)
- Ve svém díle navazuje na Terentia, stejně jako on napsala celkem 6 zachovaných her (*Abraham, Pafnutius, Vzkříšení Drusiany a Callimacha, Abraham, Gallicanus, Sapientia*)

- Terentiovskou formu používá k zcela jiným účelům, tématem jejich textů je především křesťanské mučednictví
- Základní 3 témata: *lapsus* – pád, *conversio* – obrácení a *passio* – utrpení
- Nepochybná divadelní zručnost, organizace příběhu bez narativních vsuvek

- Abraham (Pád a obrácení Marie, poustevníka Abrahama neteře)
- Dulcitius (Utrpení svatých panen Agape, Chiony a Ireny)
- Vroucnost (Abraham), pečlivá gradace, jemný humor (Dulcitius)
- Specifická forma vnitřně rýmované prózy

Hildegarda z Bingenu (1098 – 1179)

- Léčitelka a proslulá vizionářka
- Základní dílo – moralita *Ordo virtutum* (Hra o ctnostech)
- Klasická moralitní struktura – dramatický souboj alegorizovaných postav
- Na úvod sbor lidských duší, o které (konkrétně o jednu z nich – *Felix anima*) usilují dva soupeři – Ctnosti a Ďábel
- Ďábel omámí duši a vloudí se i do kruhu Ctností

■ Duše se vrátí k ctnostem, pronásleduje jí však Ďábel, ona však s pomocí Ctností nad ním slavně zvítězí

■ Hra je opatřena notami, což svědčí o možném provádění- nemáme o něm zpráv. (Hildegarda – proslulá skladatelka). Jediná postava, která nezpívá, je Ďábel.

Ludus de Antichristo (*Hra o Antikristovi* - 1160)

- Snad nejambicióznější středověká hra
- Anonymní, vznikla zřejmě na dvoře Fridricha I. Barbarossy
- Prolog (představení jednajících postav) a 2 (dějově téměř nezávislé) části
- 1. část – římský císař si podmaní celý svět a stane se i králem jeruzalémským

2. část – Antikrist je svrhne a pomocí Kacířství a Pokrytectví ovládne celý svět. Pouze židovští proroci v něm poznají nepravého Mesiáše a vzepřou se mu. Zabije je, je však rozdrcen božím hněvem.

Paralelismus, typický pro středověké drama

Ambiciózní téma – lidská křehkost a neschopnost obstát bez boží pomoci tváří v tvář zlu.

Náboženské a liturgické drama mimo chrám.

1050 – 1300

Mohutný vývoj měst, posílení moci královské a oslabení moci feudálů.

Vznik a vývoj cechů

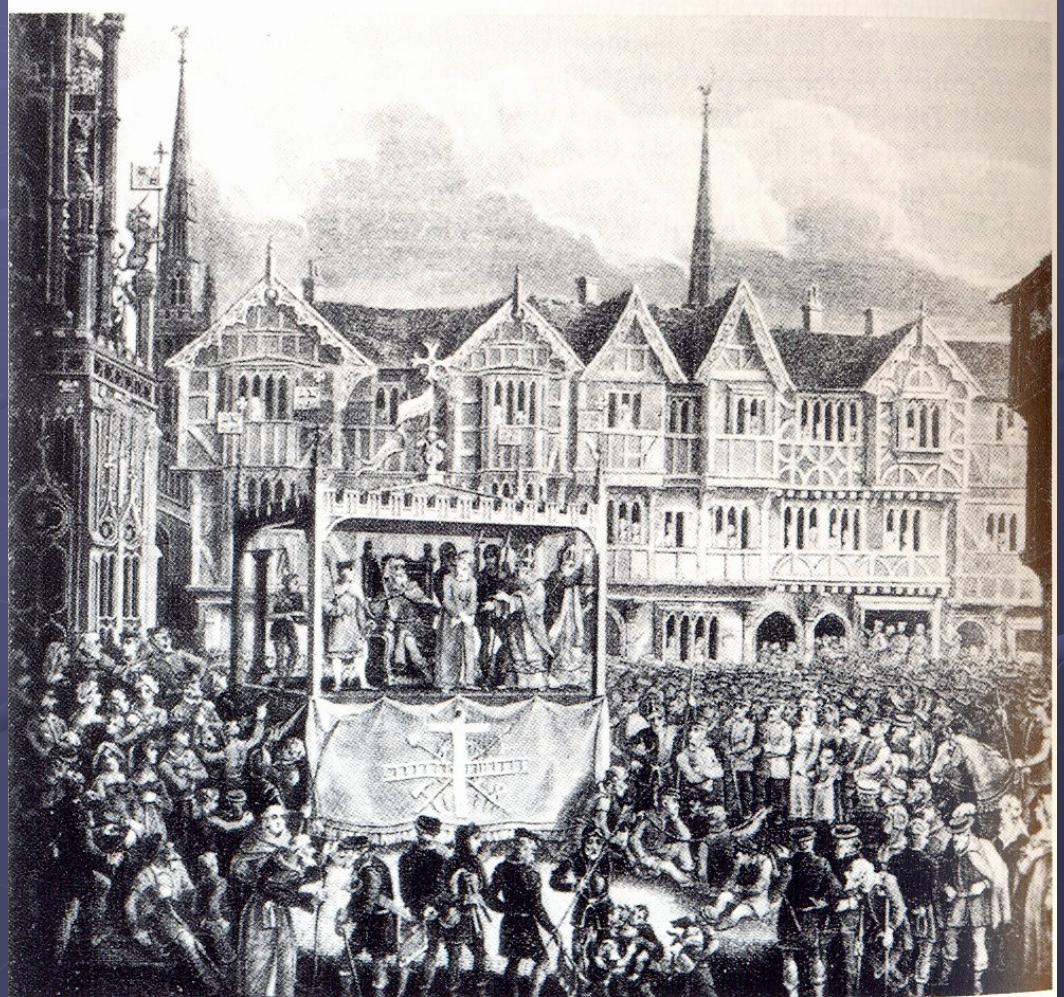
✂ Přesun vzdělanosti z klášterů na univerzity

✂ Náboženské hry venku – konfrontace církevní a lidové kultury. To, co vzešlo z lůna církve, se církev posléze snaží zakázat. Církev protestuje proti nevázaným mravům lidového obyvatelstva.

✂ 1551 - Auxerre

Produkce

✂ Jeden z posílení
důvodů hraní
venku – svátek
Božího těla –
„univerzální
svátek“

- ✂ Hry se uvádí v tzv. cyklech, trvajících 4 – 40 dní – mnoho jednotlivých her, postihujících oblouk dějin lidstva od Stvoření po Poslední soud
- ✂ Cykličnost je pro středověk typická
- ✂ Organizace přechází převážně na cechy či města, církev má již spíše kontrolní úlohu, klíčové role se však sanží obsadit ze svých řad

- ✂ Hry však uvádějí i cechy duchovních „ve volném čase“
- ✂ Různé cechy mohou uvádět různé epizody cyklů – i podle příhodnosti (např. loďaři epizodu o Noemovi)
- ✂ Hraje se většinou po celý den, hrací dny jsou vyhrazeny jako sváteční. O hry velký zájem – doloženo 4 – 16 tisíc diváků. Někde lístky v prodeji, jinde slavnost celého města – i víno a pečivo zdarma.

Režie

✂ Pro středověk typická stylizace (veršovaný dialog, minimální charakterizace postav, schematické jednání) versus realismus (přesvědčivý ráz nadpřirozených scén, iluzivní efekty)

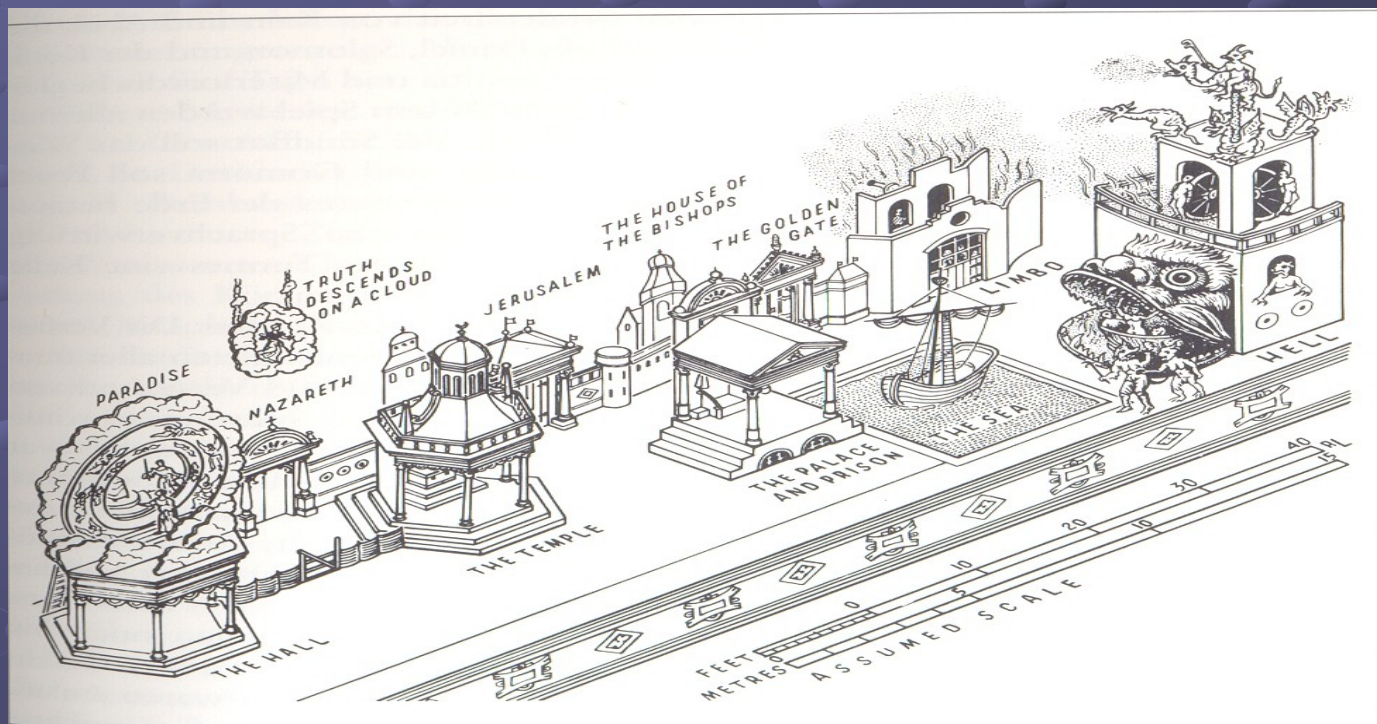
- ✂ Cechy většinou nevykonávají tuto funkci samy, najímají si profesionálního „mistra podívané“
- ✂ Velice náročná funkce. V hrách až 300 postav, velký rozpočet a složité efekty.
- ✂ Středověký režisér – umělec, inspicient a producent v jedné osobě.

Herci a herectví

- ✂ Profesionálové, klerici, členové cechů atd.
- ✂ Velmi omezený počet zkoušek, obzvláště u rozsáhlých textů
- ✂ Stereotypnost postav nevyžaduje všestranné herectví, jeden herec může hrát jednu postavu i řadu let
- ✂ Oceňovány hlavně pěvecké, později přednesové kvality

Výprava a jeviště

- ✂ Mansionový, simultánní princip
- ✂ V cyklech mohl jeden mansion znázorňovat i více míst

- ✂ Peklo a Nebe – nejčastější a nejmonumentálnější mansiony
- ✂ Jeviště stabilní (běžnější) i pojízdné – v Anglii obliba výpravných vozů, procesní, „upoutávkový“ způsob
- ✂ Klasický model, mansiony na pódiu přistaveném ke zdi domu, možno včak hrát i na úrovni ulice
- ✂ Možná i kombinace 2 vozů – jeden coby šatna a zákulisí, druhý jako jeviště
- ✂ Na jednom voze 1 – 3 mansiony

Kostýmy

- ✂ Většina postav nosí stejné kostýmy jako jejich protějšky ve středověkém životě. Výrazné emblémy. Imaginativní pojetí čertů.
- ✂ Obstarávají si (až na nákladné výjimky) herci sami podle pokynů režiséra.

Zvláštní efekty

- ✂ Ohně, mučení (užívalo se figurín), předměty pod jevištěm, voda (v Monsu 1501 5-ti minutový déšť)
- ✂ Obzvláště oblíbené létání pomocí zvláštních strojů
- ✂ Velký význam hudby!

Náboženské drama v národních jazycích

- ✂ Základní okruh námětů se nemění
- ✂ Texty zachovány zejména ve francouzštině a angličtině (4 cykly – yorský, chesterský, wakefieldský a z města N – každé významnější město se pokoušelo „kompletovat“ svůj cyklus)
- ✂ Autoři většinou anonymní.
- ✂ Dva proslulí autoři pašijových her v 15. století – Arnoul Gréban a Jean Michel

Hra o Adamovi (1146 – 1174)

- ✂ Anonymní hra, první dochovaná s převahou francouzštiny – latinsky resumující pasáže
- ✂ Počítá ještě inscenačně s kostelem
- ✂ Tři části (znovu jen volně navázané) – Adam-Eva, Kain-Ábel, proroci zvěstující Spasitele
- ✂ Tedy cesta od hříchu k potřebě vykoupení

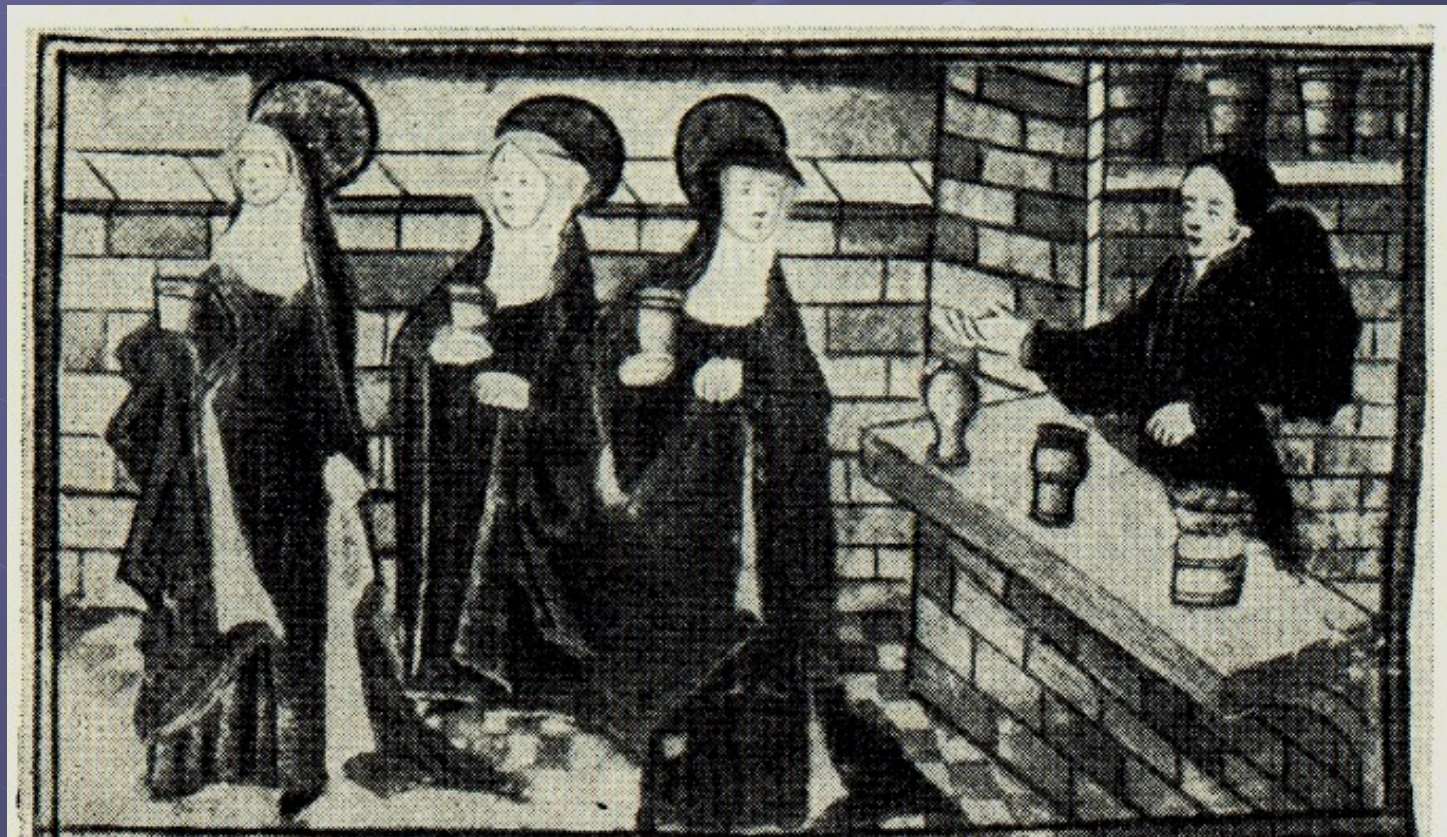
Jean Bodel – Hra o svatém Mikuláši (okolo 1190)

- ✂ Oblíbený světec
- ✂ Ani stopy po latině, ani stopy po liturgii
- ✂ Heroická epika, výzva ke křesťanskému rytířství – Mikuláš obrací na víru krále Saracénů – atraktivní orientální prostředí
- ✂ Propagace křížových výprav
- ✂ Množství realistických a humorných záporných postav (zloději, vojáci, krčmáři atd.)

Rutebeuf – Mirákl o Teofilovi (1261)

- ✂ Přední francouzský jokulátor (parodické *Kázání o slanečkovi*), spíše lyrik než dramatik
- ✂ Zjevný rukopis autora – ve středověku vzácnost – lyrická místa sebelítosti
- ✂ Teofil, zbožný kněz, je zbaven biskupem místa, vyčítá Bohu nespravedlnost, upíše ďáblu duši, posléze se kaje (bez psychologického zvratu), modlí se k Panně Marii, ta přinutí ďábla vrátit úpis

Středověké světské divadlo

Původ středověkého světského divadla

- ✂ A) Mimus
- ✂ B) Teatralita středověkého života
- ✂ C) Orální kultura
- ✂ D) Profesionál přednášející tuto kulturu

Mimus

- ✂ - neustálá kontinuita bavičské profesionality
- ✂ - muži mnoha řemesel – artisti, žongléři, hudebníci, komici, zpěváci, léčitelé atd.
- ✂ Říkalo se jim ioculatores (jongleurs, giullari, juglares, Spielmanni, žakéři, jokulátoři)

Flétnista a
žonglující
chlapec.
Miniatura
(11. stol.)

Teatralita středověkého života

- ✂ Nejrůznější lidové slavnosti – zejména neustálá popularita májových slavností, oslavy příchodu jara, lásky a plodnosti, vítězství života nad smrtí.
- ✂ Balerie du Jaloux – tanec žárlivce – starofrancouzský rituál – vlastně mikro-opereta

Orální kultura

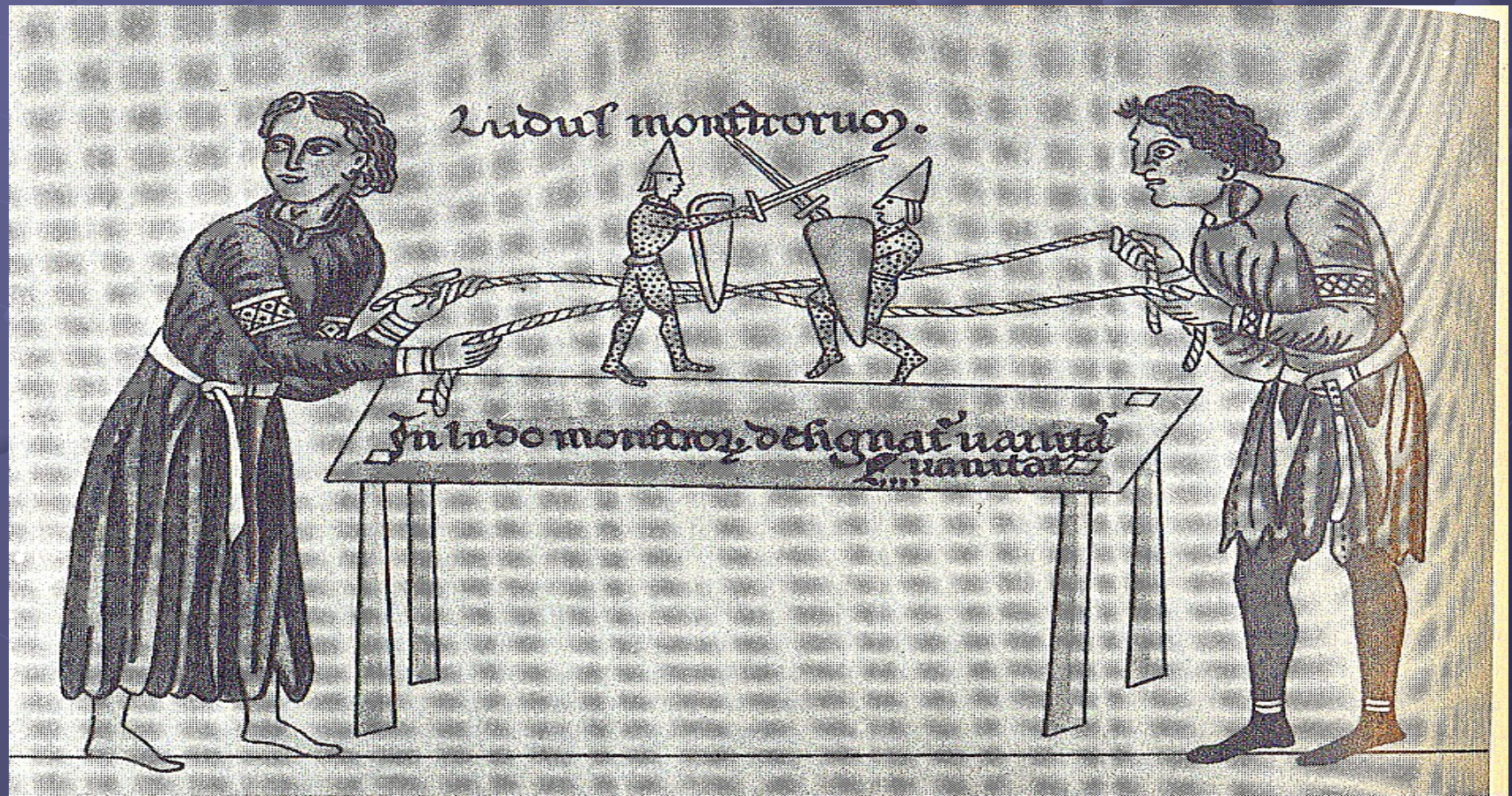
- ✂ Naprostá většina středověkých literárních žánrů je předávána ústně (veršovaná epika náboženská, dobrodružná i rytířsko-milostná, fablely – veršované „příběhy k pobavení“ a milostná lyrika)
- ✂ Písemné pouze – latinská literatura, odborné spisy, některé alegorické spisy
- ✂ Přednes některých epických děl s dialogy svádí nezbytně k *hraní*

Profesionálové orální kultury

- ✂ Základní žánry – jeden jokulátor dokázal přednášet příběhy tragické i komické
- ✂ A) duchovní i světská epika – životy svatých a *chansons de geste*
- ✂ B) fablely
- ✂ C) dramatický monolog – převážně komický
- ✂ D) dvojmonolog – počátek dramatu

- ✂ Vychází z populárního žánru tzv. *sporů* či *hádání* (Duše s Tělem, Vody s Vínem, Kostela s Synagogou). I *Everyman* je vlastně hádání.
- ✂ *Dva zavšivení mamlasi* – dva jokulátoři vychvalují sebe a pomlouvají druhého – možno i jako monolog, i jako dialog
- ✂ Vznik dvojice – sdružení jokulátorů, či rodina

Středověké světské dramatické žánry

✂ A) dramatický monolog

✂ B) fraška (+ sottie)

✂ C) moralita

✂ D) pastorála

✂ E) žánrová revue

✂ F) interludium

✂ G) elegická komedie

Dramatický monolog

- ✂ Většinou parodie přednášejícího – jokulátoři, mastičkáři, obchodníci, menšiny atd.
- ✂ Rutebeuf – *Kořenářský šproch*
- ✂ *Střelec z Bagnoletu* – varianta typu *miles gloriosus*

Fraška

- ✂ Nejoblíbenější středověký žánr
- ✂ Chce především pobavit!
- ✂ Bez morálky – vítězí zde šibaství a podvodná vychytralost
- ✂ Stále typy – lakomec, podvedený podvodník, chvastoun, chytrák, který se tváří hloupě atd.
- ✂ Kontinuita s římskou fraškou, tytéž typy (*miles gloriosus*)

✂ *Fraška o kádi (konec 15. stol.)* –
jednoduchá zápletka – muž přechytračí
despotickou ženu

✂ *Fraška o mistru Pathelinovi (1461 –
1469)*– šibalský advokát okrade
obchodníka, pomůže u soudu jeho
ovčákovi, který ho také okradá, na závěr
však ovčák přechytračí jeho

Sottie

- ✂ Fraška se satirickým záměrem, útočící na společenské nepořádky a instituce
- ✂ Les Sots - Sdružení bláznů
- ✂ Pierre Gringoire – *Sottie Krále bláznů* (1512) – satira na církvev na „objednávku“ Ludvíka XII.
- ✂ Kde je satira, tam je alegorie – blízkost morality

Moralita

- ✂ Drama s alegorickými postavami (vizualizované vlastnosti, hodnoty, postoje atd.)
- ✂ Jeho tématem je vždy zápas o člověka o lidskou duši, která se rozhoduje mezi dvěma vyhraněnými alternativami – dobro a zlo
- ✂ Obecně platné naučení o věcech, týkajících se všech
- ✂ Moralita není tragická!
- ✂ Vyskytuje se zejména v Anglii a Francii

Nicolas de la Chesnay - *Odsouzení hostiny* (okolo 1500)

- ✂ Autor – právník, básník, osobní lékař Ludvíka XII.
- ✂ 6000 veršů, 39 postav
- ✂ Hlavní záměr – podporovat střídmost v jídle a pití

Everyman - Kdokoli(okolo 1500)

- ✂ Asi nejslavnější moralita vůbec
- ✂ Navazuje na tradici hádání, i tzv. tanců smrti – Potkala ho smrti...
- ✂ Pouhých 900 veršů
- ✂ Hrdinu opouští Příbuzenstvo, Přátelé, Síla, Krása i Smysly a do očistce jej provázejí jen Dobré skutky

Pastorála + žánrová revue

- ✂ Jediné texty a to od jediného autora – Adama de la Halle
- ✂ *Robin a Marion* – jediná zachovaná pastorála, při oblíbenosti žánru jich však můžeme předpokládat mnohem víc
- ✂ *Hra pod loubím* – autobiografická taškařice „svatojánské noci“, mísí se zde realistické prvky s pohádkovými.

Elegické komedie

- ✂ Dialogizovaná veršovaná epika
- ✂ Humorný obsah – látky vzaty z fablelů
- ✂ Nevíme, zda byly hrány
- ✂ Nejznámější – *Geta Vitalise* z Blois – amfitryonovské téma

✂ Kde se hraje?

✂ Všude! Tedy podle náročnosti, ale ta je vždy logicky mnohem nižší než u dramatu náboženského.

✂ Kdy se hraje?

✂ Kdy to jde! Ale je li léto a navíc nějaká slavnost, jarmark či hody, jen houšť.

✂ Kdo hraje?

✂ No...v zásadě mohli všichni. Ale samozřejmě hlavně profesionálové – studenti, klerici, jokulátoři, kteří se podle náročnosti doplňují o amatéry.

✂ Sdružují se nějak?

✂ Ano. Klerici a mladí juristé zakládají v regionech tzv. **Basochiens** – bratrstva pro produkci světských her v celém rozsahu od moralit k fraškám.

Svátek bláznů

- ✂ Slaví se 28. prosince, tj. na svátek neviňátek
- ✂ Slaví jej mladý, podřízený klerický personál, tzv. bonifanti či *boni pueri*
- ✂ Významný vliv na vzniku středověkého světského divadla

✂ Parodický průvod v čele s králem bláznů
jede do kostela, tam slaví parodii na mši,
káže se o Svaté Slanině atd.

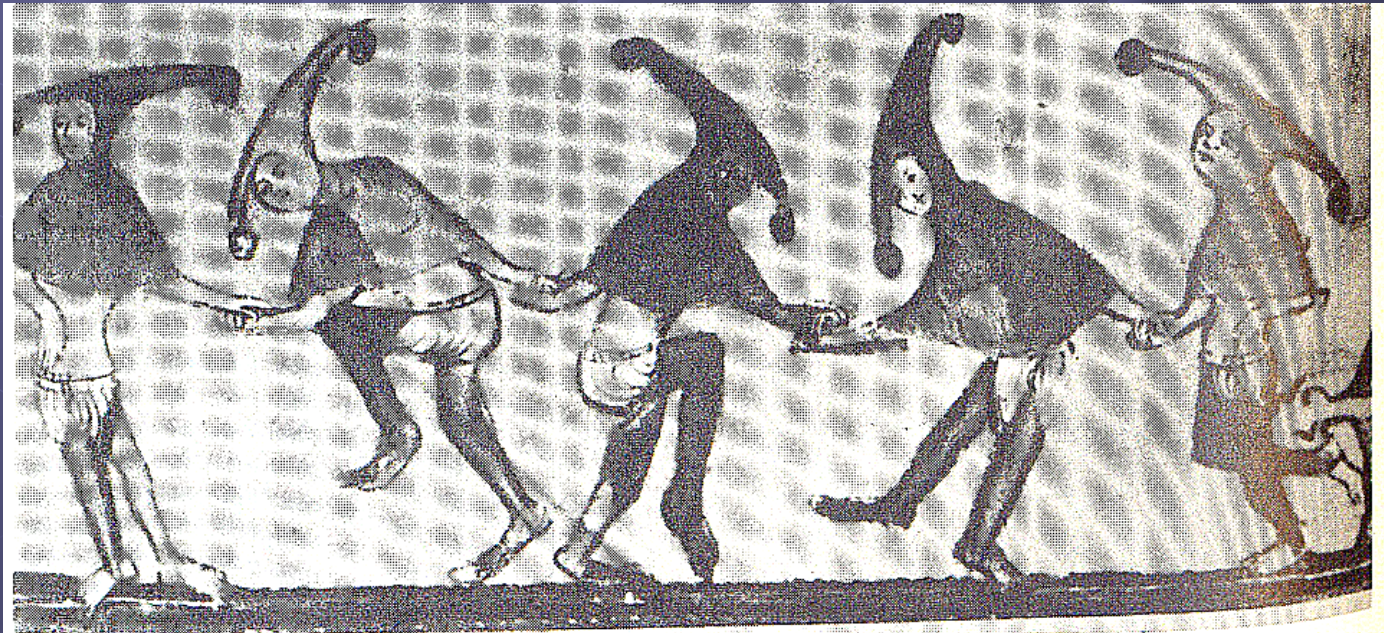
✂ Účastnil se jich i mladý Jan Hus

Konec středověkého divadla

- ✂ A) Náboženské.
- ✂ Protestantské obrazoborectví, tridentský koncil, vzpěčování se vládců. Roku 1558 zakáže Alžběta Anglická veškeré cykly.
- ✂ Divadlo se stane nepohodlné církvi i světské moci

✂ B) Světské

- ✂ Vytrácí se s počátkem renesance, se snahou o nápodobu antických forem dramatu.
- ✂ Moralita se změní v interludium, fraška se připomene u Moliera.
- ✂ Obliba komických žánrů nemizí!

Literatura k předmětu

- ✂ Wickham, Glynne: *Medieval Theatre*, Cambridge 1987.
- ✂ Černý, Václav: *Staročeský Mastičkář*. In: týž: *Staročeská milostná lyrika*, Praha 1999
- ✂ Stehlíková, Eva: *A co když je to divadlo? Několikero zastavení nad středověkým latinským dramatem*. Praha 1998

Literatura k předmětu 2

- ✂ Veltruská, Jarmila: *Posvátné a světské*, Praha 2006.
- ✂ Le Goff, Jacques: *Kultura středověké Evropy*. Praha 1991
- ✂ Le Goff, Jacques (ed.): *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003.
- ✂ Kopecký, Jan: *O divadle středověku – studie polemická*. Divadelní revue 0/1989.
- ✂ Svejkovský, František: *Z dějin českého dramatu*, Praha 1966